

Wojciech Góralski

PROCESSUS BREVIOR CORAM EPISCOPO
– CZY ZUPEŁNE NOVUM?

1. UWAGI WSTĘPNE

Jedną z bardziej znaczących zmian wprowadzonych przez motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* papieża Franciszka¹, stanowiącą zupełne *novum* w stosunku do obowiązującego ustawodawstwa, jest ustanowienie „procesu małżeńskiego skróconego przed biskupem” (*processus matrimonialis brevior coram Episcopo*). Jest to szczególny rodzaj postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa, różny od dotąd obowiązujących (zwyczajnego i dokumentalnego), który może mieć zastosowanie w przypadkach, w których prośba została zgłoszona przez obojga małżonków lub przez jednego z nich za zgodą drugiego i jest poparta szczególnie oczywistymi argumentami (zeznaniami lub dokumentami, które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dochodzenia, oraz w sposób oczywisty wskazują na nieważność małżeństwa).

KS. PROF. DR HAB. WOJCIECH GÓRALSKI – kierownik Zakładu Kościelnego Prawa Rodzinnego, Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa, Polska; e-mail: w_goralski@wp.pl; <https://orcid.org/0000-0001-6548-4120>

¹ Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-67; tekst polski w: Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa* (tekst łacińsko-polski), Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015 [dalej cyt.: MIDI].

Ta nadzwyczajna forma procesu *nullitatis matrimonii* z jednej strony oznacza daleko idące uproszczenie procedury, z drugiej zaś wskazuje na centralną rolę biskupa diecezjalnego w posłudze sądowniczej, którą wykonuje jako najwyższy sędzia w Kościele partykularnym. To bezpośrednio włączenie biskupa w administrowanie sprawiedliwości stanowi jednocześnie wyraz zaufania Ojca świętego [Góralski 2017, 7-8].

Kwestie procesowe, choć nie stanowiły punktu centralnego obrad dwóch Synodów Biskupów o Rodzinie (2014-2015), to jednak budziły zainteresowanie, tak iż już w dokumencie przygotowawczym (*Instrumentum laboris*) znalazło się pytanie o stosowność skrócenia procedury małżeńskiej². Inicjatywa legislacyjna Ojca świętego zrodziła się więc w kontekście eklezjalnym, w którym *processus brevior* jawi się jako owoc refleksji synodalnej. Nie bez znaczenia jednak okazała się tutaj również tradycja kanoniczna [Belfiore 2017, 42-48].

W hermeneutyce *processus brevior* nie można więc pominąć analizy owych propozycji i celów całego przedsięwzięcia legislacyjnego; zresztą *ratio legis* i *sentire cum Ecclesia* stanowią najbardziej bezpieczną wskazówkę dla analizy i wyjaśnienia tekstu powołanego wyżej motu proprio Franciszka³.

Zważywszy, że interpretacja systematyczna dyspozycji normatywnej wynika nie tyle z istoty i nowości tej szczególnej regulacji (kan. 1683-1687 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁴ oraz art. 14-20 Zasad proceduralnych⁵), ile raczej ze świadomego usytuowania spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa w postanowieniu dokonania generalnej i całościowej rewizji [Del Pozzo 2016, 26], instytucja procesu skróconego nie stanowi wyjątku czy „naruszenia” całości porządku kanonicznego, lecz konkretyzację albo dokładne określenie proceduralne zasad dotyczących istoty małżeństwa [Tigano i Galluccio 2019, 5; Astigueta 2017, 5-6].

² „Un grande numero dei Padri ha sottolineato la necessità di rendere più accessibili ed agili, possibilmente del tutto gratuite, le procedure per il riconoscimento dei casi di nullità”. III Assamblea Generale Straordinaria del Sinodo dei Vescovi, *Le sfide pastorali sulla famiglia nel contesto dell'evangelizzazione. Relatio Synodi* (18.10.2014), Urbaniana University Press, Roma 2014, nr 48.

³ Por. Benedetto XVI, *Discorso alla Rota Romana* (21.01.2012), AAS 104 (2012), s. 103-107, 105 [Tigano i Galluccio 2019, 5; Góralski 2012, 117].

⁴ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

⁵ Zasady proceduralne w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa dołączone do MIDI [dalej cyt.: Zasady proceduralne].

Jedną z podstawowych zasad reformy procesu była ochrona nierozzerwalności małżeństwa i potwierdzenie prawdy za pośrednictwem narzędzia prawnego [Daniel 2015, 441-42]; to ostatnie staje się mechanizmem proceduralnym dla uzyskania stwierdzenia nieważności małżeństwa bez naruszania zarówno podstawy dogmatycznej nienaruszalności węzła małżeńskiego, jak i istotnego systemu dotyczącego nieważności zgody małżeńskiej. „Nie umknęło mojej uwadze, zaznacza sam Ustawodawca, jak bardzo postępowanie skrócone może zagrozić zasadzie nierozzerwalności małżeństwa. Właśnie z tego powodu postanawiam, aby w takim procesie sędzią był ustanowiony osobiście biskup, który mocą swego zadania pasterskiego daje największą gwarancję katolickiej jedności z Piotrem w wierze i dyscyplinie” (MIDI, Wstęp, nr IV). A nieco wyżej Franciszek nadmienia, iż polecił Komisji przygotowanie reformy „z pełnym poszanowaniem zasady nierozzerwalności węzła małżeńskiego” (tamże, akapit 4).

Jakkolwiek *processus brevior* stanowi niewątpliwie znaczącą innowację i posiada szczególną strukturę, to jednak nie pozostaje w oderwaniu od ogólnej dyscypliny określonej w stosunku do skargi powodowej, postępowania dowodowego, decyzji, itp. Należy dodać, że Instrukcja *Dignitas connubii* z 25 stycznia 2005 r.⁶ nie traci swojej ważności i swojego waloru hermeneutyczno-dyrektywnego i pozostaje pożytecznym przewodnikiem w małżeńskiej praktyce procesowej, o ile oczywiście poszczególne jej dyspozycje są zgodne z nowymi normami.

Proces skrócony przed biskupem, jakkolwiek stanowi znaczące *novum* w stosunku do ustawodawstwa obowiązującego w 2015 r., to jednak ma swoje głębokie zakorzenienie w tradycji kanonicznej, sięgającej starożytności chrześcijańskiej.

2. EPISCOPALIS AUDIENTIA

Już w Nowym Testamencie spotyka się odniesienia do powinności sądowych pierwszych wspólnot chrześcijańskich, w których wymagało się spra-

⁶ Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: *Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007.

wiedliwych rozstrzygnięć w kwestiach, które niosło ze sobą życie kościelne. Dokonywało się to w kontekście obojętności państwa (*imperium*) w stosunku do wewnętrznej organizacji sądowniczej wspólnot, stosownie do nakazu św. Pawła unikania gorszenia pogan poprzez przedkładanie im wewnętrznych sporów wspólnot wiernych [Becciu 2015, 2].

Przy zachowaniu stałej asystencji prezbiterium, stopniowo ujawniała się tendencja do centralizacji, tj. uwypuklenia zarówno władzy, jak i odpowiedzialności biskupa [Rabino 2017, 2]. W tym czasie dokładniej kształtowały się jego funkcje jurysdykcyjne, w tym funkcja sądownicza – poprzez aplikowanie norm tak kościelnych, jak i świeckich dotyczących m.in. definitywności wyroku [Condorelli 1997, 85-90].

Funkcja publiczna liderów wspólnot chrześcijańskich, zarówno pod względem honorów, jak i (przede wszystkim) zakresu jurysdykcji, została w rzeczywistości uznana dopiero przez Konstantyna [Fantappiè 2011, 35-36]. Po edykcie tego cesarza (313) jurysdykcja biskupa otrzymała uznanie publiczne i stała się praktyką powszechną [Del Pozzo 2016, 46]. W 318 r. Konstantyn wprowadza po raz pierwszy możliwość przeniesienia sprawy rozpoczętej przez sąd świecki do rozpoznania biskupowi, niezależnie od stadium procesu i od zgody stron [Fantappiè 2011, 36].

Szczególną formą wymierzania sprawiedliwości przez biskupów, zainicjowaną po edykcie Konstantyna, była *episcopalis audientia*, mająca walor cywilny⁷. Ta władza biskupa dotyczyła niemal wszystkich możliwych kwestii spornych (z wykluczeniem karnych), nie była więc ograniczona do zakresu religijnego czy małżeńskiego, lecz mogła obejmować także sprawy cywilne i kwestie ściśle majątkowe. Przyznając wyrokom biskupów skutki cywilno-prawne, Konstantyn czynił to w przekonaniu, że z racji znacznego autorytetu moralnego mogą one gwarantować większą sprawiedliwość; chrześcijanie zaś będą chronieni przed zagrożeniami ze strony sędziów pogańskich. Powierzenie państwowych sankcji sędziowskich biskupom oznaczało ich nobilitację i włączenie do rzymskiej hierarchii urzędniczej, a w konsekwencji inkorporowanie sądów biskupich do państwowego systemu organów sądowniczych [Grzywacz 1983, 1035].

Można powiedzieć, że początkowa, ograniczona kompetencja biskupów, sprowadzająca się do zadań, które wykonywali na mocy swojej misji duszpasterskiej, stała się prawdziwą i własną jurysdykcją, bez żadnych

⁷ Szerzej na ten temat zob. Vismara 1937.

ograniczeń materii, w czym dostrzega się ściśle splatanie się posłuszeństwa władzy i aplikacji *ad intra* prawa skierowanego ku zbawieniu wiernych [Tigano i Galluccio 2019, 11].

Wzrastało więc zawsze pierwszeństwo przyznawane jurysdykcji biskupiej, która zapewniała szybkość, bezstronność i darmowość procesu, łącznie z nadzieją orzeczenia bardziej „oświeconego” i mniej surowego. Wykonywanie tej jurysdykcji wymagało zaangażowania samych biskupów i poświęcenia bardzo dużo czasu i sił potrzebnych dla rozstrzygnięcia sporów, co z kolei skłaniało władze cywilne do interwencji mającej na celu pozbawienie hierarchów wszelkich kompetencji, poczynając od materii karnej w zakresie świeckim [tamże, 11-12].

Prawa cesarzy Arkadiusza (zm. 408) na Wschodzie i Honoriusza (zm. 423) na Zachodzie ograniczyły tylko w części *episcopalis audientia* (w sprawach cywilnych biskupi mogli interweniować jedynie na podstawie zgody stron), natomiast ustawodawstwo Teodozjusza (zm. 395) i Justyniana (zm. 565) nakreśliło lepiej – w tym samym kierunku (konstantyniańskim), z uwagi na materię lub osoby – operatywność jurysdykcji biskupiej, do czego przyczyniła się chrystianizacja imperium [Del Pozzo 2016, 46-47; Plöchl 1963a, 251-52].

Episcopale iudicium w swojej pierwszej fazie można określić jako jurysdykcję zmierzającą do pojednania, gdzie celem biskupa wykonującego władzę sądowniczą było bardziej osiągnięcie pokoju niż wydanie wyroku. W rzeczywistości, stosując prawo rzymskie, biskup zmierzał do złagodzenia *strictum ius* zasadami pochodzącymi z Pisma Świętego, a w szczególności zasadą miłości i miłosierdzia [Rabino 2017, 8; Bianchi Riva 2017, 186-219].

W zależności od przypadków niemożliwości uformowania kolegium z powodu braku duchownych w danej diecezji (w szczególności na terenach misyjnych), z reguły nie było sądu monokratycznego, lecz kolegialny, co sprawiało, że decyzja nie była jednostkowa. Duchowni „asystujący” biskupowi pełnili funkcje mające na celu wspieranie go – jako sędziego – w przyjmowaniu dowodów, w dopełnianiu spraw technicznych, jakkolwiek nie wyklucza się hipotezy, że *de facto* biskup delegował jednego z nich do prowadzenia sprawy i wydania wyroku [Tigano i Galluccio 2019, 10].

Należy podkreślić, że finalna decyzja biskupa mogła być podważona na drodze apelacji, co mogło mieć miejsce w każdym przypadku. Apelację można było składać do organu hierarchicznie wyższego w stosunku do tego, który wydał wyrok: w praktyce do Biskupa Rzymskiego dla Italii,

prymasa Kartaginy dla Afryki, i generalnie do metropolity własnej prowincji kościelnej (Konstantyn wyraźnie zakazał kwestionowania wyroków biskupich przez odwołanie się do jakiegokolwiek władzy świeckiej). Istniała również możliwość odwołania się do synodu biskupów; synody obradowały w obszarze prowincji, przywiązując coraz większą uwagę do kwestii małżeńskich [Rabino 2017, 9].

Ustawodawstwo imperialne wciąż zachowywało instytucję *episcopalis audientia*, nawet wówczas, gdy ochrona kościelna stopniowo kierowała się ku *privilegium fori*. W pierwszych wiekach kanoniczna sprawiedliwość małżeńska była dość marginalna, jeśli nie „szczątkowa”, lecz bezpośrednio zaangażowanie biskupów było bardzo szerokie i intensywne w sektorze sądowym *sensu lato*. Poszanowanie porządku prawnego cywilnego w stosunku do jurysdykcji Kościoła w materii ściśle religijnej (i także poza nią) jawi się więc jako już osiągnięte i ustabilizowane [tamże].

Jurysdykcja sądowa biskupów w Kościele starożytnym była wykonywana z dużym zaangażowaniem, a ich orzeczenia miały dla chrześcijan niekwestionowane znaczenie cywilne i moralne. Świadczą o tym Ojcowie Kościoła, m.in. św. Augustyn, który – mimo osobistej preferencji dla studium i modlitwy – gorliwie oddawał się sprawowaniu *episcopalis audientia*. Poświęcanie przez biskupów czasu na sprawowanie funkcji sędziowskiej nie było przez nich traktowane w oderwaniu od troski o zbawienie dusz, lecz stanowiło znaczący aspekt ich misji duszpasterskiej [Del Pozzo 2016, 47-48].

Jak zauważa M. del Pozzo, nieco szybkie i pobieżne zestawienie *processus brevior coram Episcopo* ze starożytną instytucją *episcopalis audientia* wskazuje na wiele podobieństw i analogii. Pomijając istotę i okoliczności figury prawnej *processus brevior*, zauważa się tutaj rodzaj odniesienia historycznego, gdy chodzi o niektóre cechy charakterystyczne lub motywacje samej procedury. Poznanie w tym zakresie opierało się z konieczności na zgodzie w przedłożeniu instancji sędziemu chrześcijańskiemu, co w sposób oczywisty nie miało związku ze sporem stron, wyrażało jednak, w szczególnym stopniu, zaufanie i gwarancję. Abstrahując od bezstronności i zaufania wobec sędziego, alternatywa w stosunku do jurysdykcji państwowej wynika także z charakteru pastoralnego i humanistycznego, który znamionował stosowanie prawa. Elastyczność instrumentu, jakim była *episcopalis audientia*, łagodziła również niektóre formalności lub surowość właściwą systemowi rzymskiemu. Pomyślność tej instytucji ujawniła w praktyce społeczny wpływ i prestiż chrześcijaństwa. Procesu skróconego nie można oczywiście

stawiać jako przeciwieństwa w stosunku do procesu spornego zwyczajnego, lecz jako formę dalszego usprawnienia i przyspieszenia orzeczenia kościelnego pod bezpośrednią odpowiedzialnością biskupa [tamże, 48].

3. BISKUP JAKO SĘDZIA W ŚREDNIOWIECZU

System prawa rzymskiego, tak w aspekcie substancjalnym, jak i proceduralnym przetrwał – w swojej znaczącej części – upadek imperium rzymskiego, choć podlegał wpływom ludów barbarzyńskich. Gdy chodzi o proces kanoniczny, to opierał się właśnie na prawie rzymsko-germańskim [Roberti 1956, 1-2]. Figura biskupa nadal zajmuje centralne miejsce w organizacji kościelnego wymiaru sprawiedliwości. Lokalna jurysdykcja kościelna nie spełnia więcej roli pomocniczej, lecz własną, również gdy często uzupełnia niedostatek ochrony świeckiej. Tym bardziej, że z powodu niezbyt jasnego rozróżnienia porządku duchowego i świeckiego, materie kościelne rozciągały się często na obszary, które szeroko wykraczały poza sprawy duchowe i karne lub związane z nimi. Od późnego średniowiecza jednak zaczęły pojawiać się zjawiska, które miały znaczący wpływ na dziedzinę władzy sądowniczej. Zakorzenie typowo miejskie w początkach chrześcijaństwa ustępuje miejsca strukturze wiejskiej i coraz większemu rozprzestrzenianiu się wspólnot chrześcijańskich na tych terytoriach. Wsie i małe miasta, wcześniej mało podatne na wpływy ewangelizacyjne, stawały się coraz bardziej podatne na ugruntowanie w wierze. Lud chrześcijański poznawał nowe formy duchowości i przejawiał ożywienie charyzmatyczne, które kontrastuje ze schyłkiem gorliwości i rozluźnieniem obyczajów. Życie religijne coraz bardziej wpływało na rozwój panoramy kościelnej. *Ordo* średniowieczne sprzyjało również przywilejom i prerogatywom związanym z uwarunkowaniami i rolą społeczną Kościoła. Obok duchownych, również i szlachta dochodziła swojego uznania i korzyści *ratione personae*. Rozdrobnienie i podział społeczeństwa na sektory sprzyjały wzrostowi liczby sędziów, bez lekceważenia jednak odnoszenia się do biskupa [Del Pozzo 2016, 49].

Rozprzestrzenianie się ludności oraz trudności z przemieszczaniem się społeczności przebywającej w jednym miejscu wymuszało zwracanie się do instancji sądowych najbliższych dla wiernych. Powstawały w ten sposób funkcje różnie określane (najczęściej „archidiakon” lub „dziekan”), typowo klerykalne, które w niektórych kwestiach wymierzały na miejscu sprawie-

dliwość [Becciu 2015, 2]. Nowe figury sędziów lokalnych zapewniały bliskość i szybki czas rozwiązywania sporów. Bezpośrednia kontrola nad sprawami należała do biskupa, a wizyty duszpasterskie umożliwiały mu spełnianie tego zadania i podejmowanie interwencji w rozwiązywaniu sporów. Synody prowincjalne służyły przyjmowaniem ewentualnego odwoływania się przeciw decyzjom biskupim [Del Pozzo 2016, 50].

Innym zjawiskiem, które wzięło początek w XII stuleciu i stopniowo rozszerzało się (w sposób zróżnicowany), było ustanowienie urzędu oficjała⁸. Biskup uciekał się często do pomocy tego szczególnego urzędnika z władzą sadowniczą wyznaczonego do rozpatrywania spraw w jego imieniu. Struktura tego urzędu mogła być różna i różnie bywała określana (m.in. „oficjał wiejski”). Oficjałat generalnie był formą reprezentacji biskupa w wykonywaniu jurysdykcji, inną od funkcji wikariusza generalnego. W ten sposób biskup stopniowo uwalniał się od niektórych obowiązków i powinności. Poza tym fakt, że rozwiązanie organizacyjne opierało się na praktyce i w sposób niejednolity sprawiał, że zadanie sądowe oficjała sprowadzało się zawsze do delegowania mu funkcji sędziego, nie zaś wykonywania jej w formie władzy zastępczej. Ewolucja systemu wymiaru sprawiedliwości nie wykluczała w żaden sposób wykonywania osobistego jurysdykcji przez biskupa, który *de facto* kontynuował znaczące zadanie czuwania i działania. Bardziej niż o zmierzch centralizmu biskupiego, chodziło tutaj bardziej o profesjonalizację i specyfikację posługi sadowniczej [Del Pozzo 2016, 50-51; Plöchl 1963b, 327-38].

Gdy chodzi o sprawy małżeńskie, to w pierwszych stuleciach stanowiły one obszar dość drugorzędny, natomiast w epoce klasycznej zajmowały miejsce doniosłe, bardziej jednak pod względem jakości niż ilości. Szczególnie liczący się charakter małżeństwa w chrześcijańskim modelu rodzinnym i społecznym oraz *ratio peccati* skłaniały do ochrony małżeństwa i zgodności w stwierdzeniu jego nieważności. Urzeczywistnianie zasady *Nullum divortium sine iudicio Ecclesiae* implikowało ochronę nierozzerwalności i sądu o charakterze ściśle duchowym [Salerno 1994, 27-100]. Szczególna ocena

⁸ Powołanie urzędu oficjała dokonało się na drodze praktyki, co we Francji nastąpiło już w XII w. Zob. Van Espen 1766, 170-73; Hinschius 1878, 202; Hilling 1911, 45. W Polsce urząd oficjała biskupiego został powołany na mocy zarządzenia legatów papieskich, poczynając od Jakuba z Leodium (na synodzie wrocławskim w 1248 r.). Zob. Hemperek 1974, 46-47; Góralski 1984, 168-69.

tego rodzaju spraw wymagała zastrzeżenia ich biskupowi, o czym wzmiankuje m.in. Gotfryd z Trani (zm. 1245)⁹.

Kompetencja biskupa w sprawach małżeńskich była uważana za wyłączną, jednak nie absolutną¹⁰. Osądzanie o nieważności małżeństwa bywało przekazywane – w drodze zwyczaju – również archiprezbiterom lub archidiaconom. Nie ulega więc wątpliwości, że dobro duchowe wiernych wymagało, jeśli nie absolutnego zastrzeżenia, to przynajmniej szczególnej czujności i uwagi biskupiej [Del Pozzo 2016, 51-52].

Zarówno dekrecyści, jak i dekretaliści ukazują żywą troskę o ochronę świętości małżeństwa i znaczenie samej instytucji małżeńskiej. Poczynając od *I Compilatio antiqua* (1188-1192), aż do czasów stawiania wymogu szczególnej wiedzy i jurysdykcji, akcentuje się wyjątkową kompetencję i specjalne przygotowanie sędziego. Waga i delikatność oceny z uwagi na *salus animarum* wymagały szczególnego rozeznania, staranności i umiejętności stosowania prawa (niejednokrotnie w źródłach mówi się o *iudices maiores*)¹¹. Wymaganą biegłość i sumiennność gwarantował więc biskup. Troska o jakość sprawiedliwości w tej szczególnie doniosłej dziedzinie wyrażała się również w dokładności proceduralnej (wprowadzenie sprawy, postępowanie dowodowe, powzięcie decyzji) wraz z rejestrowaniem wszystkich czynności. Jak wskazują *Klementyny*, dbałość o szybkie i skuteczne orzeczenie (w sprawach małżeńskich) skłaniała do udzielenia władzy również w tychże sprawach procedowanych w trybie uproszczonym i skróconym: *simpliciter et de plano ac sine strepitu et figura iudicii* (w prosty i łatwy sposób, bez rozgłosu i postaci sądu)¹². Jak więc widać, do procesu uroczystego i bardziej sformalizowanego „dołącza się” proces szybki i sumaryczny – uproszczony. Konstytucja *Saepe* wymienionego zbioru stanowi zatem pewien rodzaj „zwiastuna” *processus brevior coram Episcopo* i pokazuje, że gdy chodzi o orzekanie w sprawach małżeńskich, to już od dawna odczuwano potrzebę uwzględnienia szczególnej uwagi oraz szybkości postępowania [Del Pozzo 2016, 52].

⁹ „Ad Episcopum maiores causae sunt referendae (...) ad eum spectat cognoscere de matrimonio et iudicare”. Zob. Da Trani 1605, nr 8.

¹⁰ „ (...) certe et hodie ad episcopalem iurisdictionem cognitio matrimonialis causae spectat. Unde nec Abbas, nec alii possunt de matrimonio cognoscere: nisi ex concessione, vel alia causa legitima id habeant”. C. 33 q. 2 c. 1 s.v. comprovinciales.

¹¹ Zob. c. 1, X, 41, 9.

¹² Zob. c. 2, I, 2 in Clem.

4. BISKUP JAKO SĘDZIA OD SOBORU TRYDENCKIEGO DO KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

Uwzględniając naukę Kościoła o małżeństwie, Sobór Trydencki (1545-1563) potwierdził wyłączność jurysdykcji kościelnej w sprawach duchowych¹³. W stwierdzeniach magisterialnych Soboru widać zaostrenie dyscypliny procesowej. Przyjęty podczas sesji 24 kan. 20 *de reformatione* stanowił: „Wszystkie sprawy, w jakikolwiek sposób podlegające sądownictwu kościelnemu, nawet jeżeli dotyczą beneficjów, w pierwszej instancji mają rozpatrywać wyłącznie ordynariusze miejsca, a także oni mają je rozstrzygać, do dwóch lat od dnia wszczęcia procesu. W przeciwnym wypadku, po upływie tego czasu sprawa może być w dowolny sposób przekazana przez strony (albo przez jedną ze stron) do sędziów wyższej instancji, jednakże takich, którzy posiadają odpowiednie kompetencje, a oni przyjmą sprawę w takim stanie, w jakim się znajduje i zatroszczą się o jej niezwłoczne rozstrzygnięcie”¹⁴.

Sankcjonowano więc tutaj wyłączną kompetencję ordynariusza miejsca w pierwszej instancji oraz polecono podjęcie szybkiej decyzji (w ciągu dwóch lat) z możliwością zwrócenia się – po upływie tego terminu – do wyższej instancji.

W odniesieniu do spraw małżeńskich tenże kan. 20 stanowił: „Ponadto sprawy małżeńskie i karne mają być pozostawione do rozpatrzenia i osądzenia wyłącznie biskupom, a nie będą podlegać osądowi (nawet podczas wizytacji) dziekanów, archidiaconów albo innych niższych duchownych, nawet gdyby obecnie pomiędzy biskupem i dziekanem, archidiaconem albo innymi niższymi duchownymi trwała nierozstrzygnięta sprawa, w dowolnej instancji, w kwestii rozpoznania tych spraw. Jeżeli w tego rodzaju sprawie małżeńskiej strona wykaże przed biskupem ubóstwo, wtedy proces nie będzie przenoszony poza prowincję, ani w drugiej, ani w trzeciej instancji procesu, jeżeli druga strona nie pokryje kosztów utrzymania i procesu”¹⁵.

¹³ Conc. Trid., Sess. 24, can. 20 de ref.

¹⁴ „Causae omnes ad forum ecclesiasticum quomodolibet pertinentes etiam si beneficiales sint in prima instantia coram ordinariis locorum dumtaxat cognoscantur atque omnino saltem infra biennium a die motae litis terminentur; alioquin post id spatium liberum sit partibus vel alteri illarum iudices superiores alias tamen competentes adire qui causam in eo statu quo fuerit assumant et quam primum terminarent”. Conc. Trid., Sess. 24, can. 20 de ref.

¹⁵ „Ad haec causae matrimoniales et criminales non decani archidiaconi aut aliorum inferiorum iudicio etiam visitando sed episcopi tantum examini et iurisdictioni

Określono zatem przedkładanie spraw małżeńskich do rozstrzygnięcia jurysdykcji biskupa. Uprzednie wyjątki dotyczące rozpoznawania biskupiego zostały wyraźnie zniesione. Dekret reformacyjny *Tridentinum*, z poczuciem humanizmu i zrozumienia, przywołuje m.in. aspekty ekonomiczne i bliskość sędziów oraz pożytek wymiaru wewnątrzprovincialnego sprawiedliwości, co zainspirowało również papieża Franciszka. Ojcowie soborowi zamierzali więc zatrzymać zjawisko odstępowania czy rozluźniania związanego z rozproszeniem i mniejszą wiarygodnością instancji oraz potwierdzić i wzmocnić władzę biskupią z racji materii [Del Pozzo 2016, 53-54].

Normy zawarte w kanonach soborowych stanowiły model kościelnej organizacji sądowniczej na kolejne stulecia. Zamiar zmodernizowania i przyspieszenia procedur doprowadził również do wyeliminowania wcześniejszych zwolnień i przywilejów. Trybunał kościelny stanowił więc prototyp sprawiedliwości lokalnej. Biskup diecezjalny odzyskał w ten sposób bezpośrednią odpowiedzialność za sprawy małżeńskie na bazie terytorialnej. Doktryna zresztą uznała dość spokojnie absolutną niekompetencję sędziów niższych, niekompetencję względną trybunałów diecezjalnych w stosunku do podwładnych innych diecezji ze zgodą sędziego kompetentnego i *vice versa*: konieczność zlecenia kompetencji dla sędziego absolutnie niekompetentnego [Llobell 1989, 254-61].

Czymś znamienym było to, że uznanie jurysdykcji biskupiej nie pociągało za sobą w sposób konieczny osobistego wykonywania władzy sądowniczej przez biskupa, lecz często urzeczywistniało się w nadawaniu władzy sędziom delegowanym. Sobór Trydencki ustanowił również kryterium dotyczące mianowania wykwalifikowanego zespołu sędziowskiego (tzw. sędziów synodalnych) w celu usprawnienia instancji. Profesjonalizacja i specjalizacja w posłudze sądowniczej doprowadziła do określenia i przygotowania kadr trybunału. Biskup zachował jednak rolę czynnika bezpośredniej kontroli i troski o działanie trybunału, a nierzadko i bezpośredniej interwencji. W każdym razie główny urząd wykonywania funkcji sądowniczych był wspierany przez asesorów i współpracowników [Del Pozzo 2016, 54].

relinquantur etiam si in praesenti inter episcopum et decanum seu archidiaconum aut alios inferiores super causarum istarum cognitione lis aliqua in quacumque instantia pendeat; coram quo si pars vere paupertatem probaverit non cogatur extra provinciam nec in secunda nec in tertia instantia in eadem causa matrimoniali litigare nisi pars altera et alimenta et expensas litis velit subministrare”. Tamże.

Wyraźnego rozbudowania i wyodrębnienia procesu małżeńskiego z ogólnego procesu sądowego dokonał Benedykt XIV w wydanej 3 listopada 1741 r. konstytucji apostolskiej *Dei miseratione*¹⁶. Papież ten ustanowił wówczas urząd obrońcy węzła małżeńskiego i wprowadził wymóg dwóch wyroków za nieważnością małżeństwa (dwuinstancyjność). Wymieniona konstytucja papieska, przywołując dyscyplinę trydencką polecała tym, do których należała troska o powołanie Komisji, czyli Delegacji, by na przyszłość rozpoznawanie spraw małżeńskich powierzali jedynie biskupom, przede wszystkim sąsiednim, albo – jeśli nie ma żadnego biskupa, któremu dla słusznej przyczyny można by z pożytkiem to powierzyć – by powierzenie lub delegacja była udzielona jednemu z tych, którzy, według stopni i sposobu określonego w konstytucji papieskiej, zostali mianowani sędziami przez biskupa (po zasięgnięciu opinii Kapituły)¹⁷.

Pragnienie zapewnienia jak najlepszej jakości sędziów małżeńskich (odpowiednia biegłość prawnicza, uznana prawość, niekwestionowana wiarygodność) wyraża się w powierzeniu preferencyjnym spraw biskupom. Bezdyskusyjnym punktem odniesienia i gwarancji pozostawała więc osoba biskupa. Również dyspozycje Kongregacji rzymskich podkreślają rolę biskupa i hierarchy [tamże, 55].

Ustawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹⁸ przejął i ustabilizował model nakreślony przez Sobór Trydencki z gwarancjami i rozwiniętymi zasadami orzecznictwa sądowego. Wymiar sprawiedliwości opiera się zawsze coraz szerzej na sędziach (synodalnych i posynodalnych) oraz na personelu wyznaczonym *ad hoc*. Konstytucja trybunałów zakłada jednak zawsze możliwość wykonywania samodzielnie władzy przez ordynariusza, podporządkowanej obowiązującym przepisom. Kan. 1572 § 1 stanowił: „W każdej diecezji i dla wszystkich spraw wyraźnie niewyjętych przez prawo jest ordynariusz miejsca, który władzę sądowniczą może wykonywać osobiście lub przez innych, według kanonów, które następują”. Szczególnie znamieny jest kan. 1578, który nie ma odpowiednika w ustawodawstwie aktualnym: „Wyjąwszy sprawy, o których w kan. 1572 § 2 [dotyczące praw lub dóbr doczesnych biskupa lub mensy albo kurii

¹⁶ Benedictus PP. XIV, Constitutio apostolica *Dei miseratione* (3.11.1941), w: *Codices Iuris Canonici Fontes*, t. 1, red. P. Gasparri, Romae 1923, s. 695-701.

¹⁷ Tamże, s. 697.

¹⁸ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.

diecezjalnej – W.G.], biskup zawsze może przewodniczyć trybunałowi osobiście, lecz ze wszech miar wypada, by sprawy, przede wszystkim karne i sporne szczególnie ważne, pozostawiał do osądzenia trybunałowi zwyczajnemu, któremu przewodniczy oficjał lub wiceoficjał”.

W sprawach małżeńskich uznaje się kognicję sędziego miejsca na podstawie tytułów kompetencji, stosownie do kan. 1964. Konstytucja apostolska Piusa X *Sapienti consilio* z 28 czerwca 1908 r. przewidywała jednak kompetencję osobistą ordynariusza „w sprawach wyjątych” (równoważnych w stosunku do procesu dokumentalnego dotyczącego przeszkody, od której nie została udzielona dyspensa), stosownie do kan. 1990¹⁹. Z kolei Instrukcja *Provida Mater* z 15 sierpnia 1936 r. sprecyzowała przepisy o ukształtowaniu trybunału kolegialnego wspominając o niestosowności przewodniczenia przez biskupa²⁰. Dokument ten zresztą potwierdza kompetencję ordynariusza w deklarowaniu nieważności małżeństwa na drodze dokumentalnej²¹.

W KPK/83 proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa został uregulowany w kan. 1671-1691, gdzie uwzględniono postanowienia motu proprio *Causas matrimoniales* Pawła VI z 28 marca 1971 r.²², a następnie zmodyfikowany przez powołaną wyżej Instrukcję *Dignitas connubii* z 25 stycznia 2005 r.

ZAKOŃCZENIE

Przynależność kompetencyjna spraw małżeńskich do biskupa, jako „sędziego naturalnego” w Kościele partykularnym, jest czymś stałym nie tylko w teorii, ale i w praktyce. Ewolucja systemu sądowego w epoce współczesnej przyniosła jednak decentralizację organiczną funkcji sądowniczej i jej wykonywanie w formie zastępczej, coraz bardziej akcentowanej.

Mechanizm uruchomiony przez motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* i *Mitis et Misericors Iesus* przywraca w sposób bardziej szeroki kompetencję

¹⁹ Pius PP. X, Constitutio apostolica *Sapienti consilio* (29.06.1908), AAS 1 (1909), s. 7-19, I, nr 3, 2,3.

²⁰ C. Congregatio pro Sacramentis, Instructio *Provida Mater Ecclesia* (15.08.1936), AAS 28 (1936), s. 313-70, art. 14 II § 3.

²¹ Tamże, art. 227.

²² Paulus PP. VI, Motu proprio *Causas matrimoniales* (28.03.1971), AAS 63 (1971), s. 441-46.

i odpowiedzialność biskupa, łączy się w każdym razie z pewną kreatywnością i oryginalnością, opartymi na współczesnym założeniu strukturalnym, oraz dostosowuje się do rozwoju logiki procesowej. Duch reformy procesowej prowadzi do powiązania klasycyzacji zasady ze współczesnością narzędzia i do usytuowania *processus brevior* w całości systemu²³.

Nadzwyczajny charakter procesu skróconego przed biskupem oznacza z jednej strony daleko idące uproszczenie procedury, z drugiej zaś wskazuje na centralną rolę biskupa w posłudze sędziowskiej, którą wykonuje jako najwyższy sędzia w swoim Kościele partykularnym. Centralne miejsce biskupa diecezjalnego jako sędziego w stosunku do podlegających mu wiernych, przypomniane w Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium* (nr 27) Soboru Watykańskiego II, wyeksponowane w *Mitis Iudex Dominus Iesus* („Sam biskup jest sędzią”)²⁴, stanowi konsekwencję jego pozycji prawnej w Kościele partykularnym [Bernardo 2017, 143-44; Del Pozzo 2017, 50-51].

W przemówieniu wygłoszonym 25 listopada 2017 r. do uczestników kursu na temat nowego procesu małżeńskiego i procedury *super rato*, zorganizowanego przez Trybunał Roty Rzymskiej, papież Franciszek podkreślił rolę biskupa jako „sędziego urodzonego” Kościoła partykularnego. Zaznaczył jednocześnie, że w procesie skróconym biskup diecezjalny jest sędzią osobistym i jedynym; jest „architrawem” [główny poziomy członek belkowania antycznego podtrzymujący belki stropu – W.G.], zasadą konstytutywną i elementem charakteryzującym cały proces skrócony²⁵.

Wykonywanie przez biskupa diecezjalnego „wrodzonej” mu funkcji sędziego we własnym Kościele partykularnym stanowi wyraz jego pastoralnej troski o dobro powierzonych mu wiernych. Nie będąc jedynie moderatorem swojego trybunału, lecz również „ministrem oryginalnym” procesu kanonicznego, biskup ma prawo i obowiązek wymierzania sprawiedliwości w *processus brevior*. Wymieniony rodzaj procesu małżeńskiego, poza

²³ Tamże.

²⁴ MIDI, *Fundamentalia criteria*, s. III.

²⁵ „1. Il Vescovo diocesano in forza del suo ufficio pastorale è giudice personale ed unico nel processo brevior. 2. Quindi la figura del Vescovo-diocesano-giudice è l'architrave, il principio costitutivo e l'elemento discriminante dell'intero processo brevior, istituito dai due *Motu proprio*. Francesco, *Discorso ai partecipanti al corso promosso dal Tribunale della Rota Romana (27.11.2017)*”. *Discorso del Francesco ai partecipanti del corso proposto dal Tribunale della Rota Romana (27.11.2017)*, https://w2.vatican.va/.../francesco/...papa-francesco_20171127_c [dostęp: 27.05.2019]; Zob. także Del Pozzo 2018, 512-13.

szybkością i uproszczeniem w orzekaniu, wyraża szczególną troskę i czujność biskupa diecezjalnego w stosunku do swoich wiernych cierpiących i zatroskanych o swój status małżeński.

Jak zauważa M. del Pozzo, proces małżeński skrócony przed biskupem jest więc bardziej powrotem do starożytności niż absolutnym *novum*. W pewnym sensie istnieje niemal stała forma osobista, typowo biskupia, dla stwierdzenia nieważności małżeństwa. Aż do XIX w. władza sądownicza biskupa wyrażała się nie tylko w częstym kontakcie z urzędnikami lub w kontroli trybunału diecezjalnego, lecz także w bezpośrednim odnoszeniu się do jego osoby²⁶.

Znacząca jest analogia zachodząca między starożytną instytucją *episcopalis audientia* i *processus brevior*. Jeśli termin *audientia*, odnosząc się bardziej niż do audienencji w znaczeniu techniczno-procesowym, oznaczał na początku „wysłuchanie” i „dyspozycyjność” biskupa w stosunku do własnego duchowieństwa i wiernych, to godne pochwały jest to, że wraz z reformą z 2015 r. – w spójności z pontyfikatem opartym na „Kościele wychodzącym” ku peryferiom egzystencjalnym – papież Franciszek nie chciał jedynie przybliżenia do procedur już istniejących innego sposobu wykonywania *potestas iudicandi* w przypadku (oczywistej) nieważności małżeństwa, lecz przede wszystkim miał na uwadze przywrócenie bardziej autentycznego i głębszego znaczenia misji biskupiej [Becciu 2015, 7; Tigano i Galluccio 2019, 14].

PIŚMIENNICTWO

- Astigueta, Damian G. 2017. “Riflessioni a proposito della natura giuridica del processo più breve.” *Periodica* 106, no. 1:29-56.
- Becciu, Giovanni Angelo. 2015. “Il vescovo giudice nella riforma di Papa Francesco. Prolusione in occasione dell’Anno accademico di inizio attività 2015-2016 dello Studio Rotale.” *L’Osservatore Romano* (4 novembre): 1-2.
- Belfiore, Gianluca. 2017. *I processi di nullità matrimoniale nella riforma di papa Francesco*. Catania: Edizioni Grafiser-Troina.
- Bernardo, Elena. 2017. “Problemi e criticità della nuova procedura.” In *La riforma del processo matrimoniale ad un anno dal Motu proprio „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, ed. Lucia Musso, and Carlo Fusco, 109-52. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.

²⁶ „Il *processus matrimonialis coram Episcopo* quindi è più un ritorno all’antico che una assoluta novità” [Del Pozzo 2016, 56].

- Bianchi Riva, Raffaella. 2017. "Il giudice e la misericordia. Riflessioni sull' amministrazione della giustizia nel diritto canonico classico. Intervento presentato al II Congresso Internazionale, Cattedra Innocenzo III." *Justice Mercy and Law. From revenge to forgiveness in the History of Law* 5:186-219.
- Condorelli, Orazio. 1997. *Ordinare – iudicare. Ricerche sulla potestà dei vescovi nella Chiesa antica e altomedievale (secoli I-II)*. Roma: Il Cigno GG Edizioni.
- Da Trani, Goffredo. 1605. *Summa super titulis Decretalium. De divortiiis*. Venetiis: Brixiae.
- Daniel, William L. 2015. "An Analysis of Pape Francis 2015 Reform of the General Legislation Governing Nullity of Marriage." *The Jurist* 75:429-66.
- Del Pozzo, Massimo. 2016. *Il processo matrimoniale più breve davanti al vescovo*. Roma: Edizioni Santa Croce.
- Del Pozzo, Massimo. 2017. "L'impatto della riforma sul diritto processuale vigente." In *La riforma del processo matrimoniale ad un anno dal Motu proprio «Mitis Iudex Dominus Iesus»*, ed. Lucia Musso, and Carlo Fusco, 47-80. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Del Pozzo, Massimo. 2018. "Chiarimenti pontifici sul «processus brevior». Riflessioni alla luce del Discorso del 25 novembre 2017." *Ius Canonicum* 58, no. 16:503-37.
- Fantappiè, Carlo. 2011. *Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa*. Bologna: Il Mulino.
- Góralski, Wojciech. 1984. „Statuty synodalne legata Jakuba z Leodium.” *Prawo Kanoniczne* 27, nr 3-4:149-71.
- Góralski, Wojciech. 2012. „«Lex agendi – lex credendi». O właściwą interpretację prawa kanonicznego. Przemówienie Benedykta XVI do Rady Rzymskiej z 1 stycznia 2012 roku.” *Ius Matrimoniale* 17 (23): 113-23.
- Góralski, Wojciech. 2017. *Proces małżeński skrócony przed biskupem*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Grzywacz, Jerzy. 1983. „Episcopalis audientia.” W *Encyklopedia Katolicka*, t. 4, red. Romuald Łukaszyk, Ludomir Bieńkowski, i Feliks Gryglewicz, 1035. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Hemperek, Piotr. 1974. *Oficjalat okręgowy w Lublinie XV-XVIII w.* Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Hilling, Nicolaus. 1911. *Die offizielle der Bischöfe von Halberstadt im Mittelalter. Kirchenrechtliche Abhandlungen herausgegeben von U. Stutz*. Heft 72. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke.
- Hinschius, Paul. 1878. *System des katholischen Kirchenrechts*. Ed. 2. Berlin: German.
- Llobell, Joaquin. 1989. *La prórroga de la competencia y el fuero del actor en el proceso matrimonial canónico*. Roma: Edizioni Santa Croce.
- Plöchl, Willibald M. 1963a. *Storia del diritto canonico*. Vol. 1, *Dalle origini allo scisma del 1054*. Milano: Massimo.
- Plöchl, Willibald M. 1963b. *Storia del diritto canonico*. Vol. 2, *Il diritto canonico della civiltà occidentale 1055-1517*. Milano: Massimo.

- Rabino, Giorgio. 2017. "Ipse Episcopus iudex: ritorno alla tradizione canonica?." *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 26:1-43. <https://www.statochiese.it> [dostęp: 15.04.2019].
- Roberti, Franciscus. 1956. *De processibus*. Vol. 1. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Salerno, Francesco. 1994. "Precedenti medievali del processo matrimoniale canonico." In *Processo matrimoniale canonico*, ed. Pietro A. Bonnet, 27-100. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Tigano, Marta, and Mariangela Galluccio. 2019. "Novità processuali in materia di nullità matrimoniale e giurisdizione canonica." *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 13:1-30. <https://www.statochiese.it> [dostęp: 15.04.2019].
- Van Espen, Bernhard. 1776. *Ius ecclesiasticum universum*. Vol. 4. Neapoli: Antonio Grazio.
- Vismara, Giulio. 1937. *Episcopalis audientia: l'attività giurisdizionale del vescovo per la risoluzione delle controversie pivate tra i laici nel diritto romano e nella storia del diritto italiano fino al secolo nono*. Milano: Vita e Pensiero.

Processus brevior coram Episcopo – czy zupełne novum?

Streszczenie

Do znaczących zmian wprowadzonych przez motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* Franciszka, stanowiących zupełne *novum* w stosunku do obowiązującego do niedawna ustawodawstwa, jest ustanowienie *processus matrimonialis brevior coram Episcopo*. Jest to szczególny rodzaj postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa, który może mieć zastosowanie w przypadkach, w których prośba została zgłoszona przez obojga małżonków lub przez jednego z nich za zgodą drugiego i jest poparta szczególnie oczywistymi argumentami. Poza szybkością i uproszczeniem procedury, proces ten wyraża szczególną troskę i czujność biskupa diecezjalnego w stosunku do swoich wiernych zatroskanych o swój status małżeński.

Proces skrócony przed biskupem, jakkolwiek stanowi znaczące *novum* w stosunku do ustawodawstwa obowiązującego w 2015 r., to jednak ma swoje głębokie zakorzenienie w tradycji kanonicznej, sięgającej pierwszych stuleci chrześcijaństwa.

Autor ukazuje najpierw starożytną instytucję *episcopalis audientia*, wprowadzoną po edykcie cesarza Konstantyna, podtrzymywaną przez ustawodawstwo imperialne, następnie omawia władzę sądowniczą biskupa w okresie średniowiecza (wykazując, że ewolucja systemu wymiaru sprawiedliwości, w wyniku której powstał urząd oficjała, nie wykluczała w żaden sposób osobistego wykonywania jurysdykcji przez biskupa), wreszcie przedstawia biskupa jako sędziego w okresie od Soboru Trydenckiego do KPK/83.

Nadzwyczajny charakter procesu skróconego przed biskupem oznacza z jednej strony daleko idące uproszczenie procedury, z drugiej zaś wskazuje na centralną rolę biskupa w posłudze sądowniczej, którą wykonuje jako najwyższy sędzia w swoim Kościele partykularnym. Proces małżeński skrócony przed biskupem jest więc bardziej powrotem do starożytności niż absolutnym *novum*. Znacząca jest m.in. analogia zachodząca między starożytną instytucją *episcopalis audientia* i *processus brevior*. Fran-

ciszek nie chciał jedynie przybliżenia do procedur już istniejących innego sposobu wykonywania *potestas iudicandi* (w przypadku oczywistej nieważności małżeństwa), lecz przede wszystkim miał na uwadze przywrócenie bardziej autentycznego i głębszego znaczenia misji biskupa diecezjalnego.

Słowa kluczowe: proces skrócony przed biskupem; biskup; małżeństwo

Processus brevior coram Episcopo – a Complete Novelty?

S u m m a r y

The establishment of the *processus matrimonialis brevior coram Episcopo* is a significant change introduced by Pope Francis' motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*, which is a complete novelty in relation to the legislation in force until recently. This is a special type of marriage annulment proceedings that may apply in cases where the request was made by both spouses or by one of them with the consent of the other and is supported by particularly obvious arguments. In addition to the speed and simplification of the procedure, this process demonstrates the special care and vigilance of the diocesan bishop in relation to his faithful who are concerned about their marital status.

An abbreviated process held before a bishop, while constituting a significant novelty in relation to the legislation in force in 2015, is deeply rooted in the canonical tradition, dating back to the first centuries of Christianity.

The author first presents the ancient institution of *episcopal audientia*, introduced by Emperor Constantine's edict, sustained by imperial legislation; then the judicial authority of the medieval bishop is discussed (showing that the evolution of the justice system, under which officials emerged, did not exclude in any way the personal exercise of jurisdiction by a bishop), and finally the bishop is presented as a judge in the period from the Council of Trent to CIC/83.

The extraordinary nature of the abbreviated trial before a bishop implies, on the one hand, a far-reaching simplification of the procedure, and on the other hand, indicates the central role of the bishop in judicial ministry which he performs as the supreme judge in his particular Church. The abbreviated marital process before a bishop is more like a return to antiquity than an absolute novelty. There is a significant analogy between the ancient institutions of *episcopal audientia* and *processus brevior*. Pope Francis did not merely want to harmonize other methods of exercising *potestas iudicandi* (in the case of obvious invalidity of marriage) with the already existing procedures, but first of all to restore a more authentic and profound meaning of the mission of the diocesan bishop.

Key words: abbreviated process before bishop; bishop; marriage

Information about Author: REV. WOJCIECH GÓRALSKI, Professor – Head of the Department of Church Family Law, Faculty of Canon Law at the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw; ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa, Poland; e-mail: w_goralski@wp.pl; <https://orcid.org/0000-0001-6548-4120>